

Yusif QAZIYEV
276 saylı orta məktəbin müəllimi
əməkdar müəllim, pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru

BAZAR GÜNÜ, DƏMİR YOLU, SƏNƏT VƏ DƏNİZÇİLİK MƏKTƏBLƏRİNİN KİTABXANALARI

(Azərbaycanda məktəb kitabxanalarının inkişaf tarixindən)

Açar sözlər: Sənət məktəb kitabxanası, bazar günü kitabxanası, dəmir yolu kitabxanası, dənizçilik məktəbləri, xidmət etmək.

Ключевые слова: Библиотека училища, воскресенской школ, железной дорог библиотека, морской школы, библиотека обслуживание.

Keywords: Schul library, Sunday schul library, library raclway, maritime schul library service

Rusiyada kapitalizmin inkişafı ilə əlaqədar olaraq XIX əsrin 70-ci illərinin sonlarından başlayaraq Azərbaycanda da bazar günü, dəmir yolu, sənət və dənizçilik məktəbləri yaranıb, onların nəzdində kiçik kitabxanalar təşkil edildi.

Bazar günü məktəbləri kənd və şəhər məktəbləri nəzdində açılaraq yaşlı əhəlinin savadlanması və ibtidai kənd məktəblərini bitirmiş gənclərin oxu və yazı savadlarının təkmilləşməsi məqsədini güdürdü.(1) İlk bazar günü məktəbi 1878-ci ildə Qax kəndində açıldı. Qax bazar günü məktəbinin iş təcrübəsi QTD tərəfindən yoxlanaraq bəyənilməli və bu tip məktəblərin çoxaldılması lazım bilindi. Bunların sayı get-gedə artaraq XIX əsrin sonlarında Azərbaycanın böyük kənd və şəhərlərində fəaliyyət göstərirdi. Bazar günü məktəblərinin ayrıca kitabxanaları yox idi. Müdavimlərə kitabxana xidməti işini şəhər və kənd məktəb kitabxanaları aparırdı (1).

İlk dəmir yol məktəbləri Gəncədə (1888), Hacıqabulda (1893), Bakıda (1896), Ağstafada (1901) açılıb, onların nəzdində şagird kitabxanaları təşkil olundu (V, 4a).

Bu dövrdə Azərbaycanda 3 sənət (Gəncədə-1884, Zaqatalada-1882, Bakıda-1888), bir dənizçilik məktəbi (Bakıda-1881) açılıb, onların nəzdində həm şagird və həm də əsaslı kitabxanalar təşkil edilmişdir (2).

1884-cü ildə Gəncə sənət məktəbinin və Bakı dənizçilik məktəbinin şagird kitabxanasında 445 manat dəyərində, 209 adda, 307 nüsxə, 1900-cü ildə 3 sənət məktəbinin şagird və əsaslı kitabxanasında 7001 manat dəyərində 2997 adda, 4574 nüsxə, 1902-ci ildə 8274 manat dəyərində, 3539 adda, 5356 nüsxə kitab olmuşdur (3).

Sənət məktəbi kitabxanalarında da dərslük və metodiki ədəbiyyat çatışmırdı. Mövcud olan dərslük və kitablar isə keyfiyyətsiz idi. Bu barədə 22 avqust 1890-cı ildə QTD popeçitelinə verilən məlumatların birində deyilirdi: “Sənaye məktəblərində ixtisas fənlərinin tədrisinə dair pedaqoji ədəbiyyatın çatışmazlığı və bu fənlərin bəzilərinə dair heç bir dərslük və vəsaitlərin olmaması nəzərə alınsın, bu çatışmazlığı doldurmaq üçün orta məktəblərə və həmçinin xalq mütaliəsinə dair buraxılan ən yaxşı kitablara imperator Pyotr adına verilən mükafat ibtidai, orta sənət və texniki məktəblərində tədris edilən fənlərə aid ən yaxşı dərslük və vəsaitlərin buraxılmasına da tətbiq etmək olardı (4).

Qeyd edilən təkliflə əlaqədar olaraq QTD popeçitelinin sənət məktəbi kitabxanalarının kitab fondunu yaxşılaşdırmaq üçün sərəncam verildi. Həmin məktəb kitabxanalarına yeni dərslük və tədris vəsaitləri göndərilmişdir. Bu barədə Gəncə sənət məktəbinin inspektoru 1890-cı ilin 13 sentyabrında, 24 oktyabrda isə Zaqatala sənət məktəbinin müdiri yeni alınmış kitablar haqqında QTD popeçitelinə məlumat vermişdir (4).

Azərbaycanda məktəb kitabxana işinin və sinifdən xaric mütaliənin inkişaf tarixi mürəkkəb yol keçmişdir. Məktəb kitabxanaları Azərbaycan Demokratik Respublikası hakimiyyətinə qədər bir sıra müxtəlif tip məktəblər də fəaliyyət göstərmişdir: 1) kilsə məktəbləri; 2) məktəb; mədrəsə və yeni tipli müsəlman məktəbləri; 3) qəza məktəbləri; 4) şəhər məktəbləri; 5) ibtidai məktəblər; 6) natamam orta və orta məktəblər; 7) sənət və bazar günü məktəbləri.

Məktəb kitabxanaları şagirdlərin təlim-tərbiyəsində başlıca rol oynamışdır. XX əsrin əvvəllərindən başlayaraq dövlət məktəblərinin kitabxanaları nəinki şagirdlərin təlimində, həmçinin, yaşlıların savadlanmasında, rus mədəniyyəti və ədəbiyyatının yayılmasında, azərbaycanlılar içərisində rus dilinin öyrənilməsində böyük rol oynamışdır.

Kitabxana şəbəkəsi və onun kitab fondu ilbəl artmış, lakin dərslük və sinifdən xaric qiraət üçün istifadə olunan kitablar çatışmırdı. Həmçinin, Azərbaycan dilində dərslük və sinifdən xaric qiraət üçün

dövlətin kitab qayğısı olmamışdır. Kitabxana işinin forma, metod və üsulları təkmilləşdirilmiş və şagirdlərin sinifdən xaric müəllimi rəngarəng işlərlə formalaşmışdır.

Kitabxanalarda kitab fondunun artmasında Azərbaycan ictimaiyyətinin böyük rolu olmuşdur. Azərbaycanda ianə və ayrı-ayrı şəxslərin yardımı hesabına və həm də dövlət hesabına məktəb və mədrəsələrin kitab fondu artaraq QTD-ə daxil olan başqa qəza və quberniyaların məktəb kitabxanalarından üstün olmuşdur. Lakin kitab fondu şagird kontingenti ilə qeyri-mütənasib olmuşdur. Bu vəziyyətdən çıxmaq üçün dövrün ziyalıları öz şəxsi kitabxanalarını şagirdlər və gənclər üçün hər zaman açıq elan etmişlər və onların sinifdən xaric müəllimlərinə himayədarlıq etmişlər.

Kitabxana fondunun azlığına baxmayaraq şagirdlər sinifdən xaric müəllimə və bədii yaradıcılıqlara, şeir, hekayə, məruzə, referat yazmaq, teatr tamaşaları, deklamasiyalar, albomlar hazırlamaq, kitabların üzünü köçürmək və s. işlərə qoşulmuşlar.

Məktəb kitabxanaları şagirdlərlə yanaşı, geniş əhali kütlələrinin savadlanmasına da xidmət etmişdir. Ancaq bu işdə kitablar azlıq təşkil etmişdir. Bu səbəbdən də ictimai kitabxanaların yaranmasına ehtiyac yaranmışdır.

Kitabxanalarda dərslik, bədii və elmi kitablar həmişə azlıq təşkil etmişdir. Bu münasibətlə Həsən bəy Zərdabi “Həyat” qəzetində yazırdı: “Məktəblərdə şagirdlər ağlaşmışdılar ki, oxumaq üçün kitablarımız yoxdur” (2).

Kitabxanalarda olan kitablar köhnə və yararsız idi. Müəllimlər üçün elmi, metodiki və pedaqoji ədəbiyyat çox cüzi idi. Kitabxana üçün otaq ayrılmırdı.

Məktəb kitabxanalarında qeyd edilən qüsurlar və nöqsanlar bütün dövrlərdə mövcud olmuşdur. Bunun siyasi və iqtisadi səbəbləri vardır. Siyasi səbəb o idi ki, hakim sinif maarif işi sahəsində mürtəce siyasət yürüdüb, onun inkişafına hər vəchlə mane olurdu. İqtisadi səbəb də siyasi səbəbdən irəli gəlirdi. Yəni siyasətlə əlaqədar olaraq xalq maarif işinə cüzi miqdarda kapital qoyulurdu.

ƏDƏBİYYAT

1. *Gürcüstan Respublikası Mərkəzi Dövlət Tarix Arxivi (GRMDTA), fond (f), Siyahı 3, iş 536, vərəq (v) 24.*
2. *Qafqaz Tədris Dairəsinin (QTD) 1884-cü il hesabatı, Tiflis(t) 1885, cədvəl 2, səh.4-5.*
3. *QTD-nin 1902-ci il hesabatı, T. 1903, cədvəl 21.*
4. *SRMDTA, f.422, s.1, iş 3738, v.1*

Ю.ГАДЖИЕВ

БИБЛИОТЕКИ ВОСКРЕСЕНСКИХ, ЖЕЛЕЗНЫХ ДОРОГ, ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ И МОРСКИХ ШКОЛ

РЕЗЮМЕ

Статья называется “Библиотеки воскресенских, железных дорог, профессий и морских школ” которые созданы в конце XIX века в Азербайджане. В связи развития капитализм Чарской России для пользования более благоприятных намерений в Азербайджане, были созданы при названных наверху училищах библиотеки.

Главное значение библиотеки этих школ было в том, что они служили не только ученикам и учителям, в том числе они служили для взрослых, которые изучили разные профессии.

Y.QAZIYEV

THE RAILWAY PROFESSIONAL AND NAVIGATION SCHOOL LIBRARIES

SUMMARY

The article is named “The railway professional and navigation school libraries” which are formed at the end XIX century in Azerbaijan.

In connection with the development of capitalism in Russia, the tsar opened these schools in order to use the labour of the local population effectively and that is why he opened libraries in these schools.

The main importance of these school libraries was that the libraries served not only the students, teachers, but also the citizens of the city and village. All of these had a great role of being educated of people.